

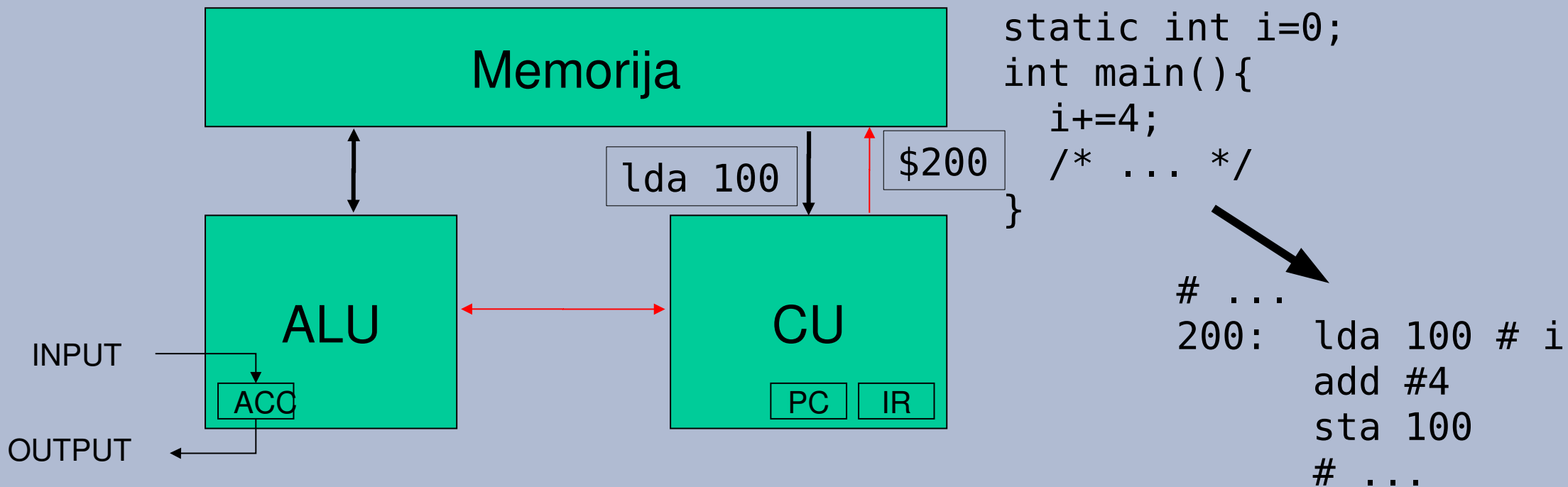
0b. Von Neumannov model računala

Razvoj **programirljivosti** računala:

- Univerzalni stroj [Turing36]
  - TS koji čita logičku funkciju s trake
- ENIAC (1943-1947): ručno prospajanje, prekidači (Mauchly, Eckert)
- EDVAC (1944-1949): **računalo s pohranjenim programom** (Mauchly, Eckert, von Neumann)
  - “First Draft of a Report on the EDVAC” [vonNeumann45]
- IAS (1952): **program i podatci u zajedničkoj memoriji** (von Neumann)
- IBM 704 (1954): Fortran (1954, 1957), LISP (1958)

Struktura von Neumannove arhitekture:

- **Memorija** pohranjuje program i podatke
- **Procesna jedinica**: izvodi aritmetičke i logičke operacije (→ **ALU**)
- **Upravljačka jedinica**: interpretiranje programa

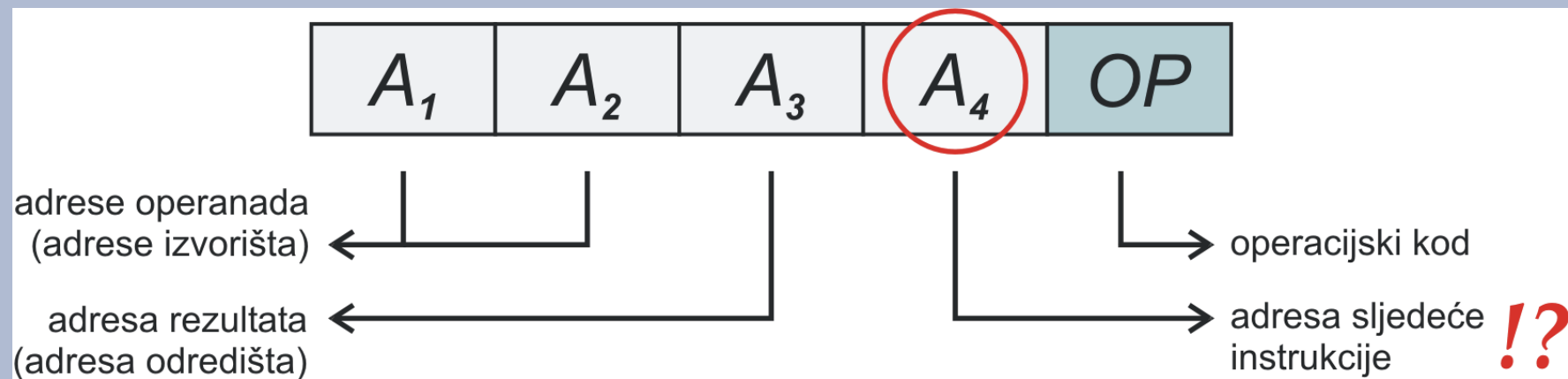

Pet funkcijskih jedinica von Neumannove arhitekture:

- Instrukcije svedene na *numerički kod* pohranjuju se kao i podatci, na jednak način i u istoj jedinici – **memoriji**
- Računalo – stroj za računanje mora imati jedinicu za izvršavanje osnovnih aritmetičkih operacija – **aritmetičku jedinicu**
- Jedinica koja “razumije” i tumači instrukcije te upravlja slijedom izvođenja operacija – **upravljačka jedinica**
- Računalo mora imati mogućnost komunikacije s vanjskim svijetom, to mu omogućava – **ulazno-izlazna jedinica**

Kako upravljati redosljedom instrukcija?

- EDVAC: svaka instrukcija eksplicitno određuje sljedeću instrukciju:

[Ribarić]

- IAS: referentno računalo Von Neumannove arhitekture
  - adresa sljedeće instrukcije određena programskim brojiлом PC
  - nakon većine instrukcija PC se implicitno uvećava za 1
  - prijelazi među slijednim odsječcima definirani specijalnim instrukcijama
    - uvjetno, bezuvjetno grananje
    - potprogrami su se pojavili tek sredinom 1960-tih (IBM 360, PDP-8, HP 2100)
- instrukcije tipično imaju po jedan memorijski operand

Tijek izvođenja programa u Von Neumanovoj arhitekturi:

- pribavljanje instrukcije:
  - CU adresira memoriju programskim brojiлом
  - memorija šalje instrukciju: operacijski kod + adresa operanda
  - CU sprema instrukciju u IR, uvećava PC
- izvođenje tipične instrukcije (npr: add \$120):
  - CU pribavlja memorijski operand i smješta ga u ALU;
    - operand je podatak koji sudjeluje u operaciji
    - podsjetimo se, adresu operanda čuva IR
  - ALU izvodi operaciju nad memorijskim operandom i sadržajem akumulatora (isto operand!)
  - rezultat operacije smješta se natrag u akumulator

Značajke Von Neumannove arhitekture:

- numerički kodirane instrukcije spremljene zajedno s podacima u **memoriji** sa slučajnim pristupom
- **upravljačka jedinica** prevodi instrukcije u slijed signala koji idu prema **ALU** i memoriji
- izmjenjuju se faze **pribavi** i **izvrši**, grananje i uvjetno grananje eksplicitnom promjenom programskog brojila
- paralelne operacije nad binarno kodiranim strojnim riječima, korištenje drugog komplementa
- dominantna arhitektura sve do početka 80-ih godina prošlog stoljeća
- **glavni nedostatak**: memorijsko usko grlo

Aritmetičko - logička jedinica

Elementi ALU:

- sklopovi za obavljanje aritmetičkih operacija
- registri (spremnici) za privremeno pohranjivanje operanada
  - **operand** je podatak koji sudjeluje u operaciji

Podatci se prikazuju u **binarnom** sustavu:

- lakša tehnološka izvedba
- veća ekonomičnost predstavljanja brojeva
- laka implementacija logičkih operacija

Aritmetika računala IAS: zbrajalo i sklop za posmak

- Cjelobrojni operandi duljine **40 bita** (12 decimala)
- Oduzimanje – pribrajanje **dvojnog komplementa**
  - koji broj predstavlja 8-bitna konstanta 1111 0000?
- Množenje i dijeljenje - pod programskim upravljanjem:
  - ponavljanje uzastopnih operacija zbrajanja (odnosno oduzimanja) i posmaka

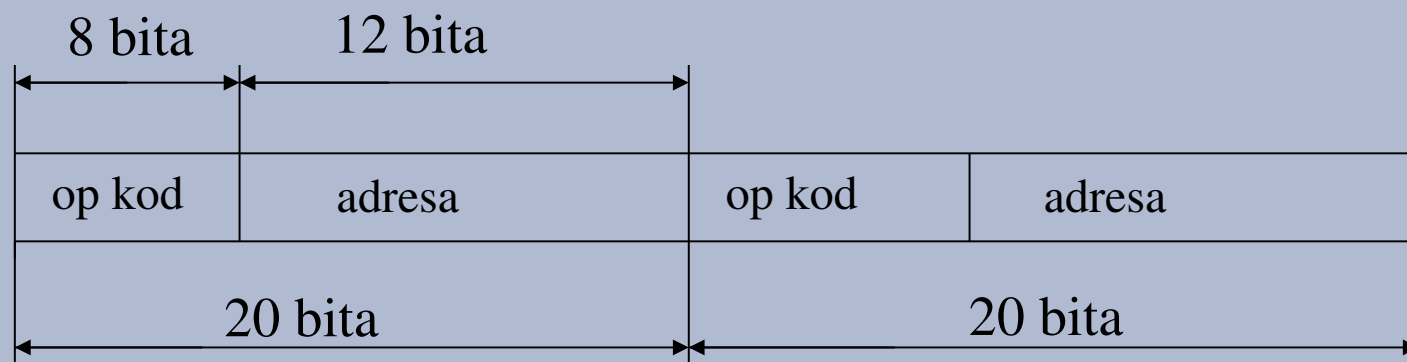
Upravljačka jedinica

- Generira upravljačke signale za ostale funkcijske jedinice
- Svaki korak algoritma predstavljen je jednom (strojnom) instrukcijom ili slijedom (strojnih) instrukcija.
- Strojne instrukcije određuju slijed elementarnih operacija koje sklopovlje procesora može izvesti

Duljina riječi 40 bita (podaci predočeni 40-bitnim kodom).

Strojne instrukcije duljine 20 bita.

Dvije instrukcije smještene u jednoj riječi u memoriji (lijeva i desna instrukcija):

Lijeva instrukcija

Desna instrukcija

Akumulatorski orijentirana arhitektura:

- binarne operacije izvode se prema modelu $A=f(A,M)$
- inicijalan podatak u A je “izgubljen” nakon operacije

Instrukcije su **jednoadresne**:

- operacijski kod (8 bit): binarno kodirana instrukcija
  - npr: 11001100 – kod instrukcije add (zbroji)
- adresa (12 bit): jednoznačna memorijska lokacija
  - npr: 1001 0011 0111 - \$937
- 12 bitova omogućava izravno adresiranje 4096 memorijskih lokacija

operacijski kod	adresa memorijske lokacije
-----------------	----------------------------

Što radi instrukcija \$cc100?

Programsko brojilo **PC** (*Program Counter*):

- registar koji sadrži adresu **sljedeće** instrukcije
- IASov 13-bitovni PC: 12 adresnih bitova +1 bit za izbor lijeve ili desne instrukcije

Instrukcijski registar **IR**

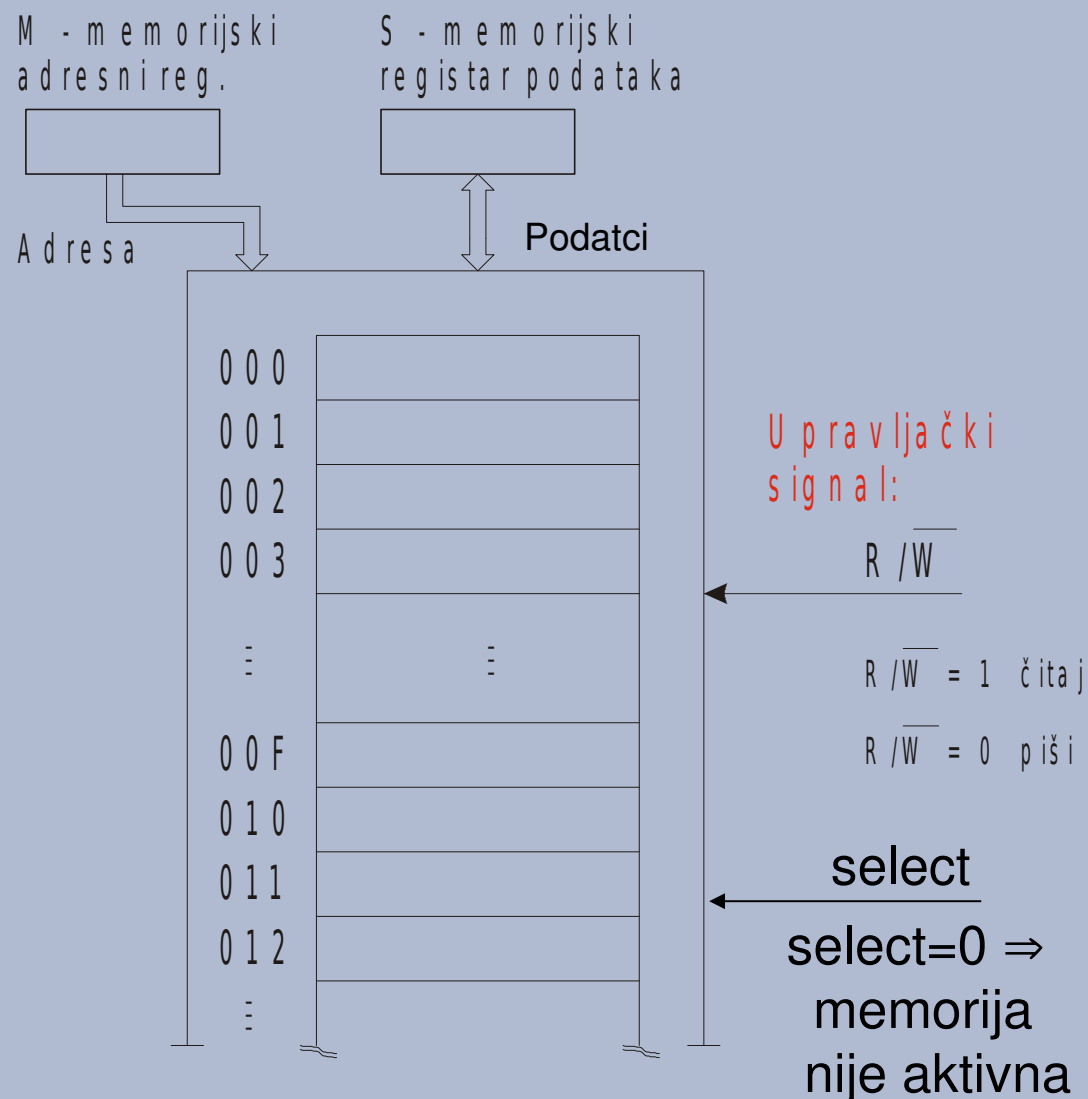
- registar koji sadrži instrukciju (operacijski kod)

Skup strojnih instrukcija (**ISA**)

- Aritmetičke i logičke instrukcije
- Instrukcije za prijenos podataka
- Instrukcije uvjetnog i bezuvjetnog grananja
- Ulazno-izlazne instrukcije

Memorija u von Neumannovom modelu

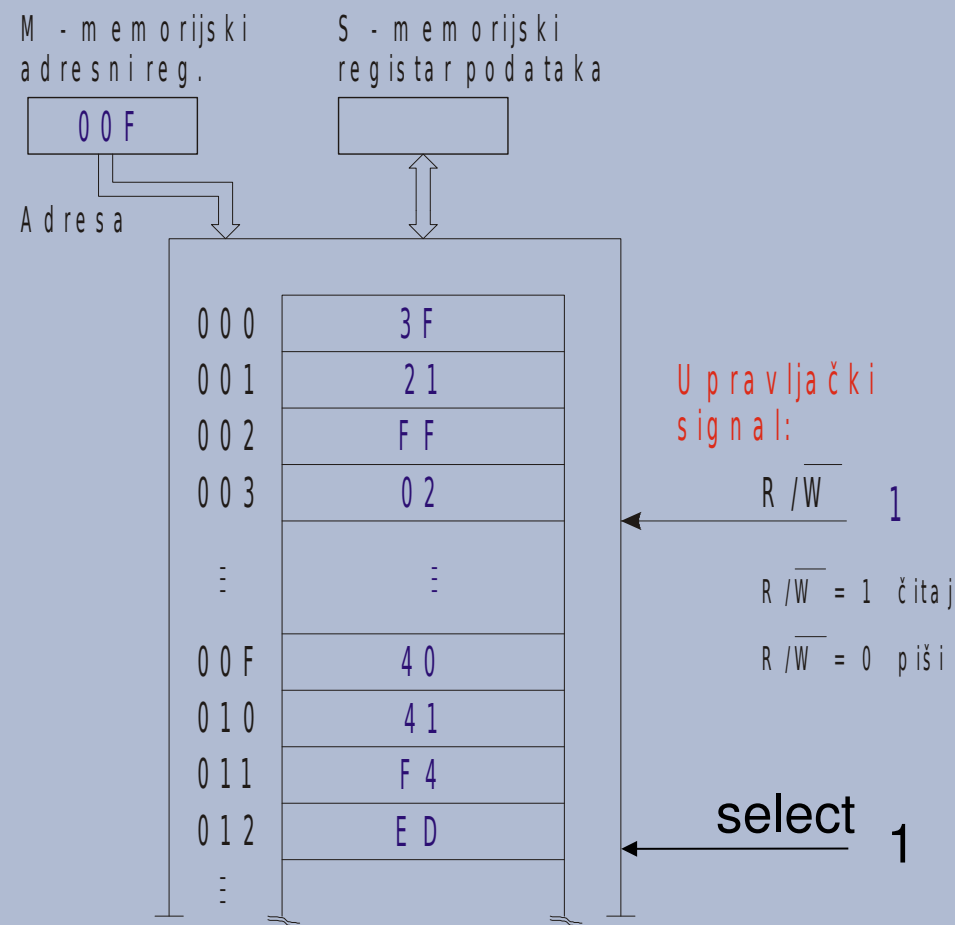
- Svakoj memorijskoj lokaciji jednoznačno je pridružena adresa
- Memorija nema procesnih sposobnosti
- Memorijska jedinica – **prateći modul**
- Procesor – **vodeći modul**
- Izvedba: katodne cijevi (!!!)
  - elementi: bijela točka na zaslonu
  - osvježavanje svakih cca 100ms
  - Vrijeme pristupa cca 50 us
  - 500 – 1000 bitova po cijevi
  - ukupno oko 2000 cijevi

Operacija čitanja (select=1, R/W* = 1)

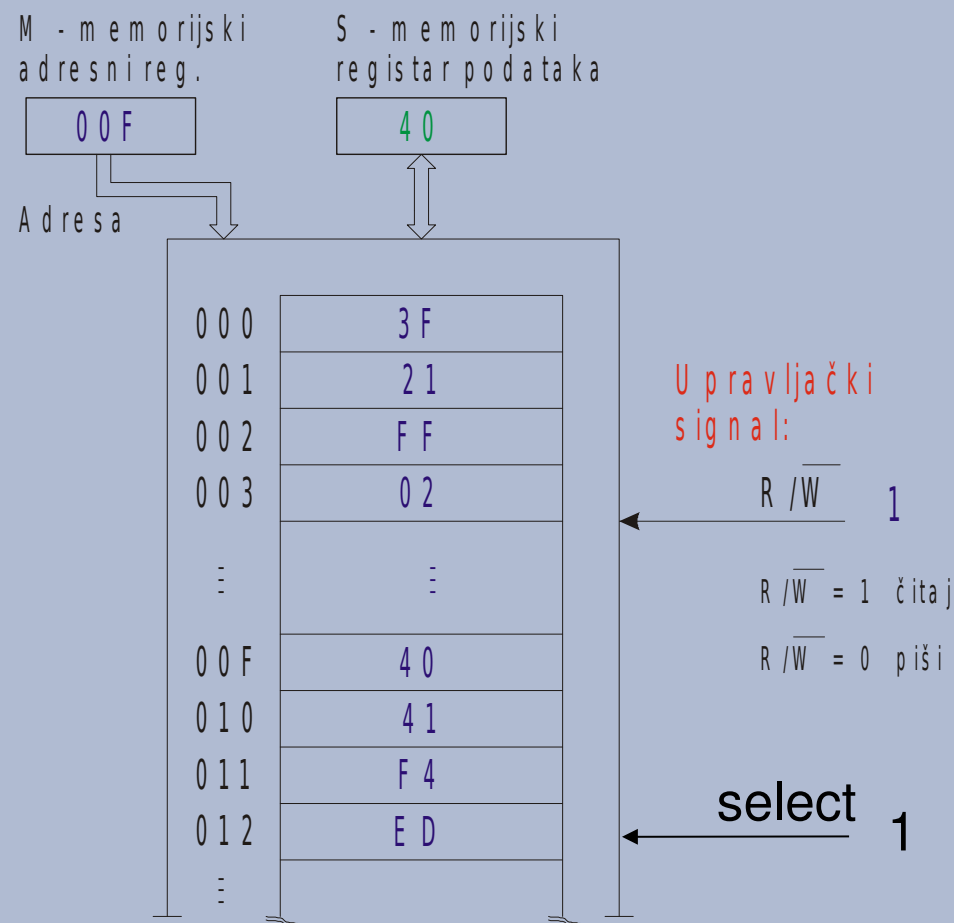
Adresa $\rightarrow$ M

$\overline{R/W}$ $\rightarrow$ 1

Stanje nakon isteka vremena pristupa memoriji

- podatak s lokacije 00F “preslikan” u memorijski registar podataka **S**
- operacija čitanja je nedestruktivna operacija

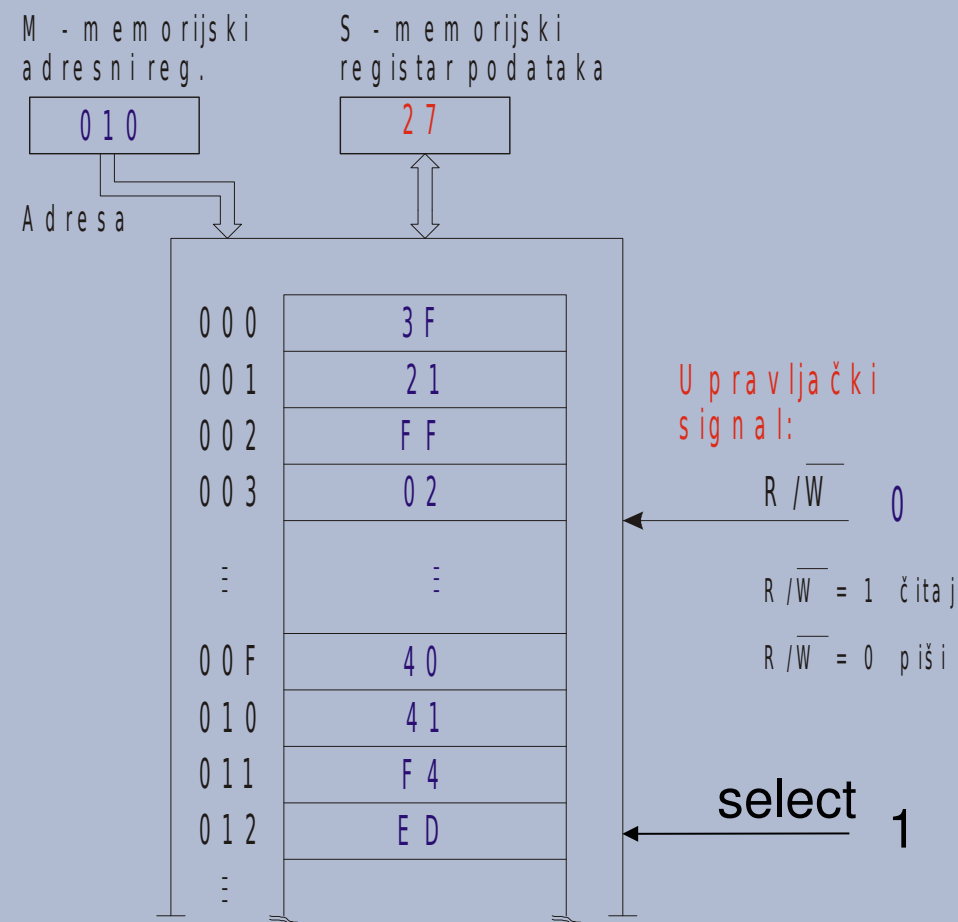

Operacija **Pisanja** (select=1, R/W* = 0)

Adresa → M

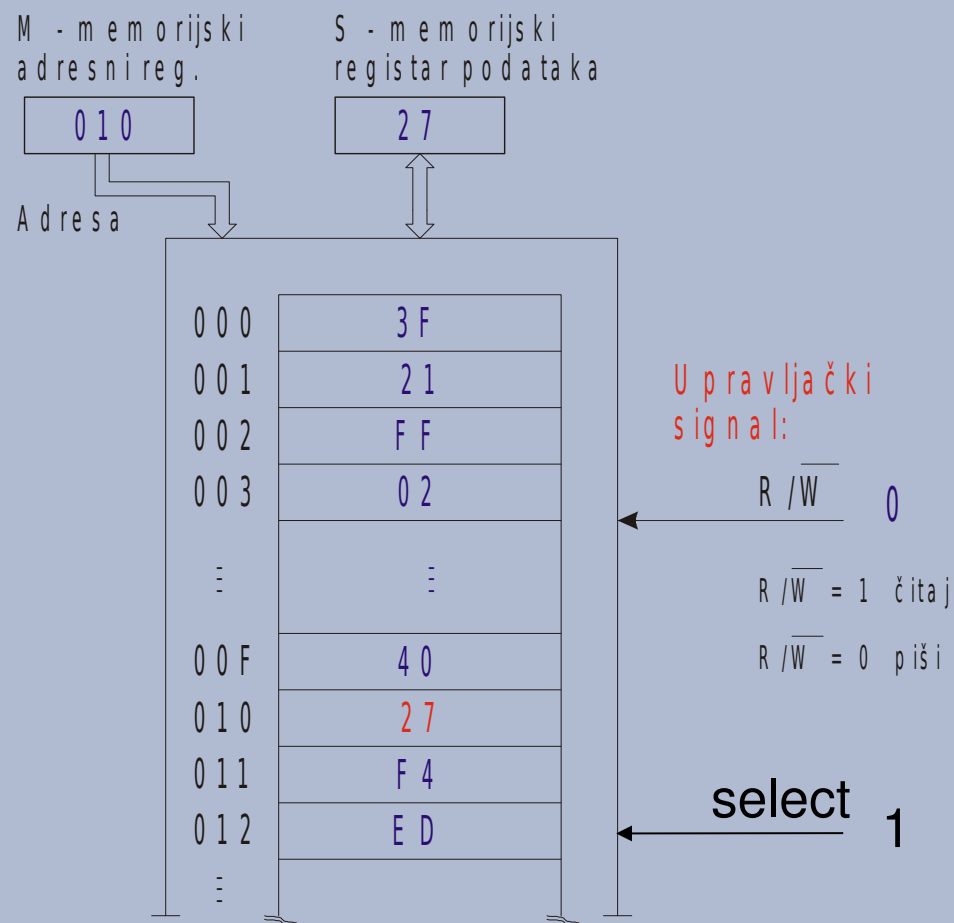
Podatak → S

R/W̄ → 0

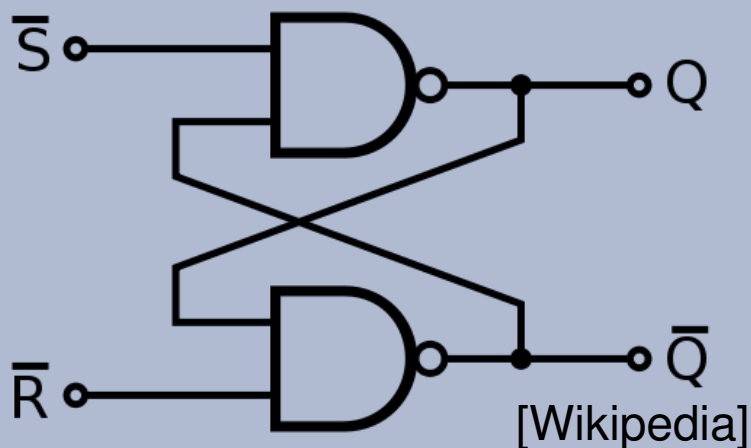

Stanje nakon isteka vremena pristupa memoriji

Građevni elementi konceptualne sheme memorije

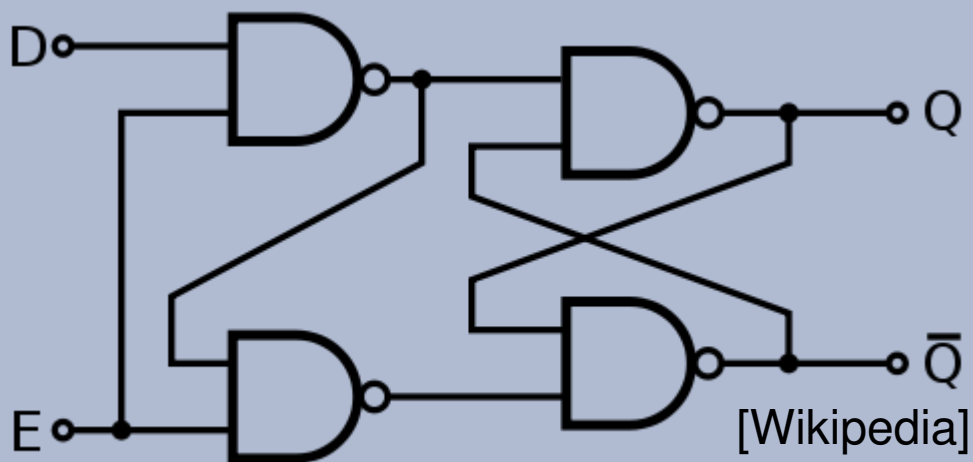
osnovni S*R*-Bistabil:

ulaz: S*,R*

		00	01	10	11
staro stanje	0	X	1	0	0
	1	X	1	0	1

D-Bistabil s ulazom za omogućavanje:

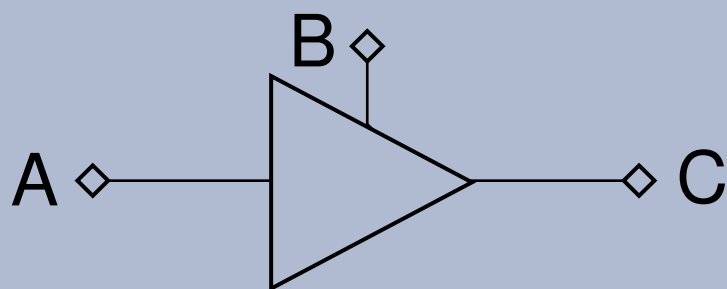

ulaz: E,D

		00	01	10	11
staro stanje	0	0	0	0	1
	1	1	1	0	1

Građevni elementi konceptualne sheme memorije (2):

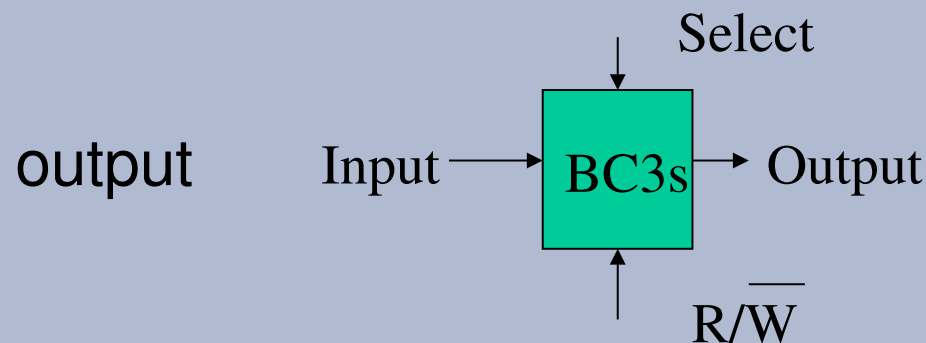
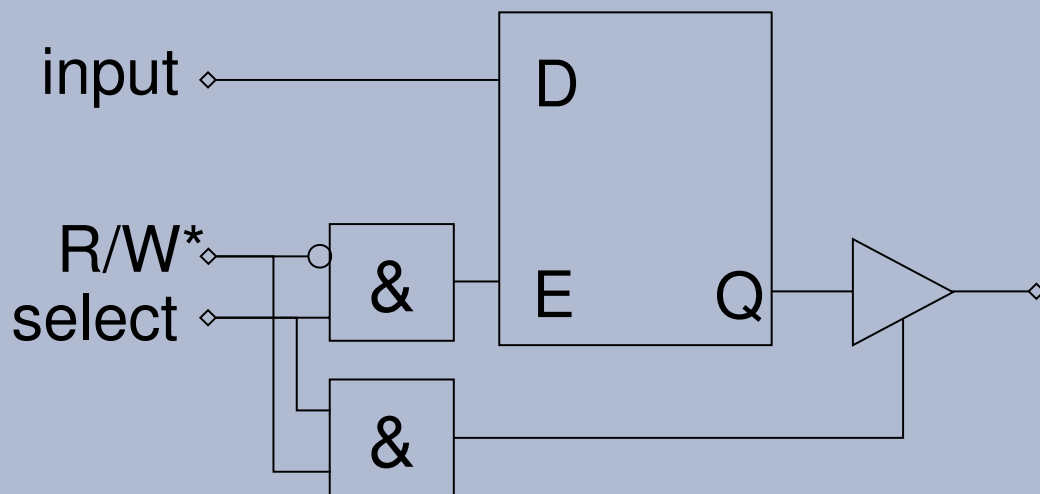
Pogonski sklop s tri stanja:

A	B	C
0	0	Z
0	1	0
1	0	Z
1	1	1

Z: stanje visoke impedancije (sklop je električki odspojen!)

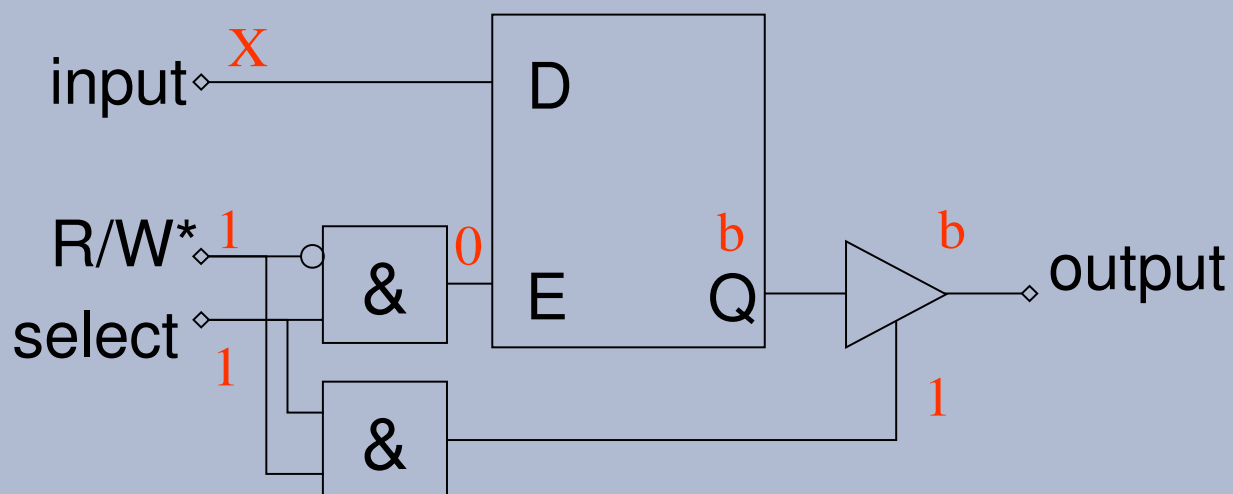
Binarni memorijski element s izlazom s tri stanja:

Binarni memorijski element s izlazom s tri stanja u akciji:

Operacija **čitanja**:

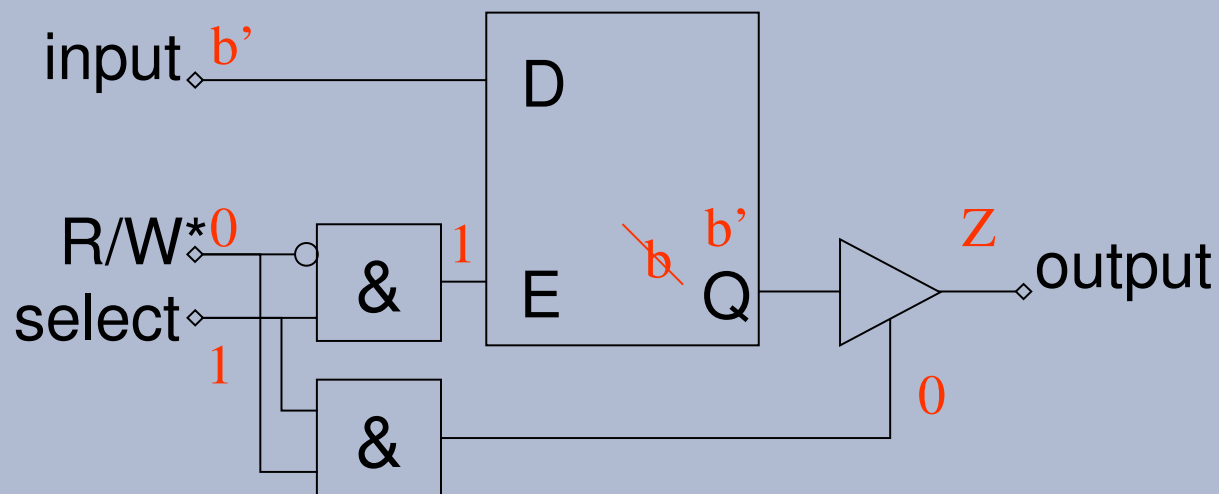
select=1, R/W*=1 $\Rightarrow$ output=Q (0 ili 1)

Binarni memorijski element s izlazom s tri stanja u akciji (2):

Operacija **pisanja**:

select=1, R/W*=0 $\Rightarrow$ Q= input

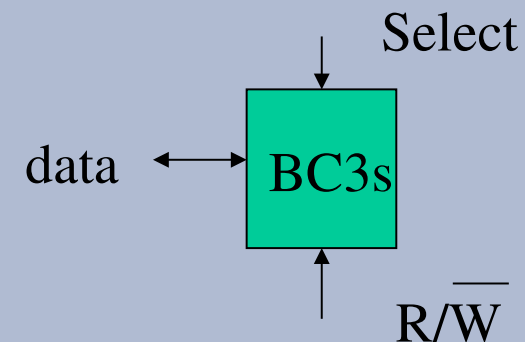
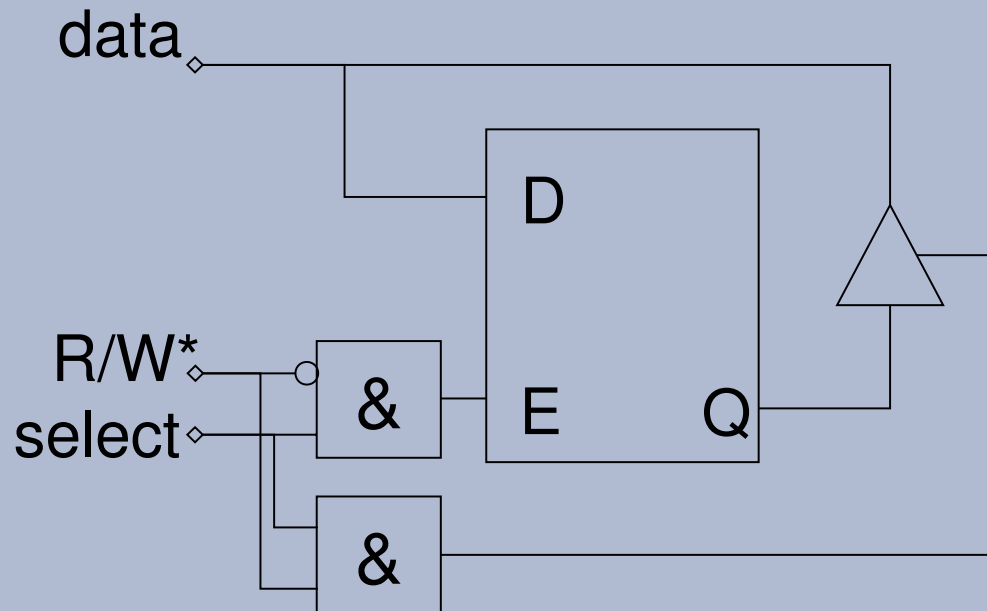

Binarni memorijski element sa zajedničkom podatkovnom linijom:

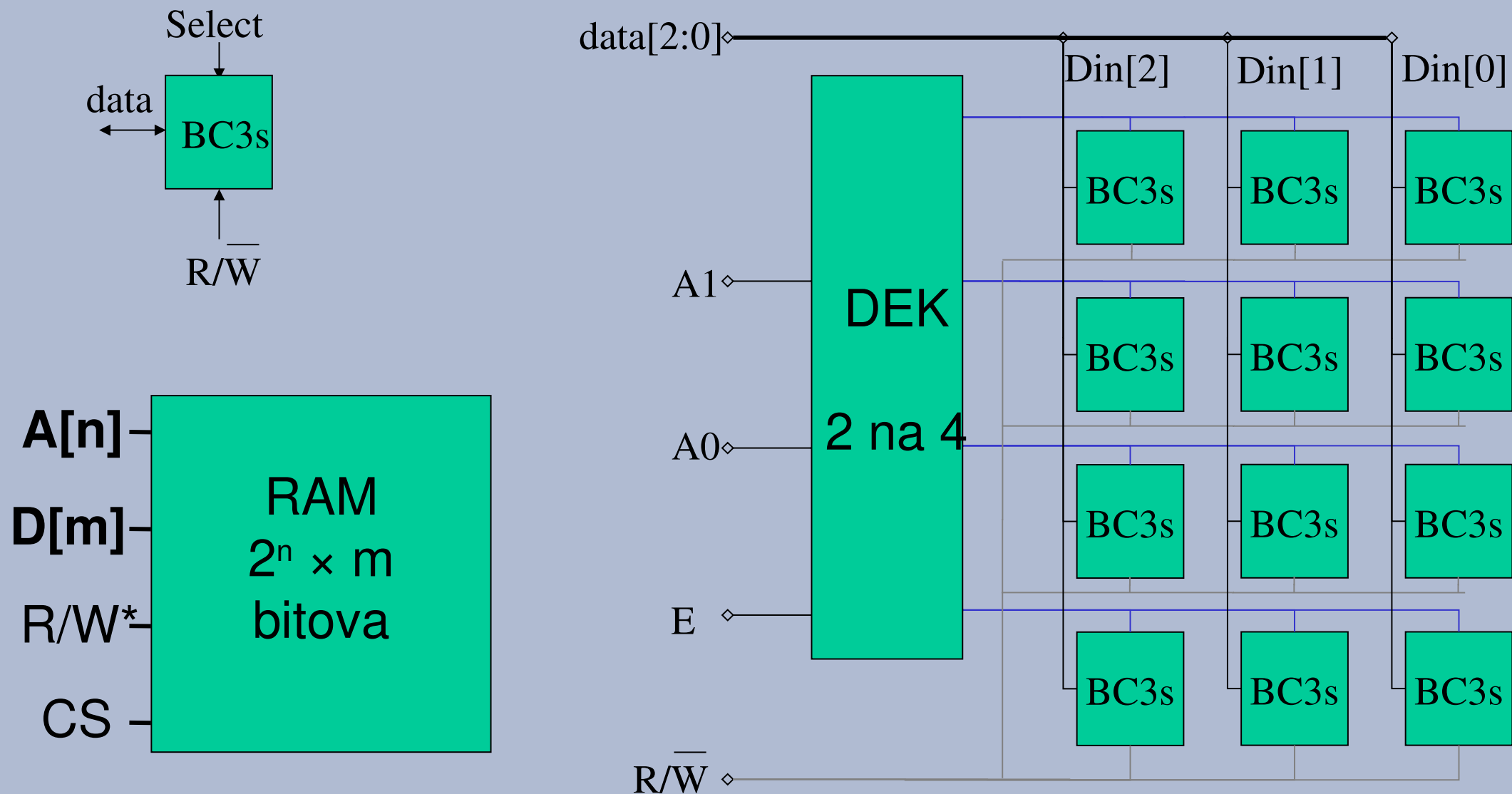
Element čita podatkovni ulaz (input) akko: $select=1, R/W^*=0$

Element postavlja podatkovni izlaz (output) akko: $select=1, R/W^*=1$

⇒ linije input i output možemo implementirati jednom linijom data!

Konceptualna shema memorije 4 x 3 bita korištenjem binarnog memorijskog elementa s tri stanja:

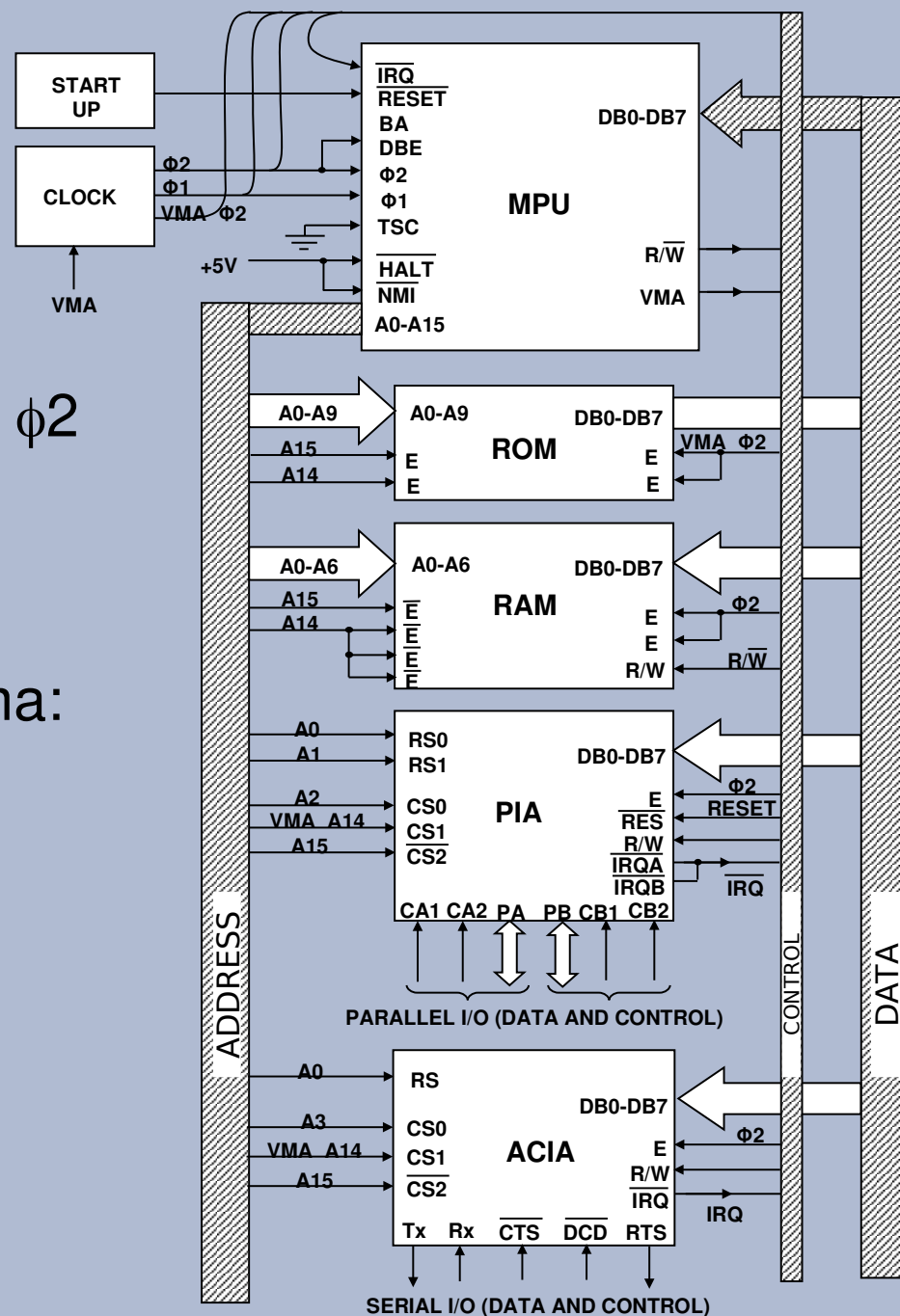
Zadatak za vježbu:

Nacrtajte izvedbu memorije 8 x 4 bita uporabom memorijskih elemenata BC3s.

Primjer: računalo temeljeno na MC6800 (1974)

- CPU (MPU) radi u taktovima $\phi 1$ i $\phi 2$
- Identificirati funkcijske jedinice
- Veze među funkcijskim jedinicama:
  - sabirnica podataka
  - upravljačka sabirnica
  - adresna sabirnica
- Zajednički adresni prostor
  - memorija
  - ulaz – izlaz (periferija)

Vježba:

- Ilustrirati načelo jednoznačnosti adresa određivanjem dijela adresnog prostora koji je dodijeljen memorijskim (RAM, ROM) i perifernim (PIA, ACIA) sklopovima
- Komentirati “rastrošno” raspolaganje memorijskim prostorom
- Objasniti razliku između potpunog i nepotpunog adresnog (de-)kodiranja

Zadatci:

1. Statički RAM sa sljedećim važnijim priključcima A0-A11, D0-D7, CS0, CS1, CS2*, CS3*, R/W* priključite na 16-bitnu adresnu i 8-bitnu podatkovnu sabirnicu tako da se sklop javlja na početnoj adresi \$A000. Odrediti adresni prostor koji zauzima sklop te nacrtati shemu priključenja.

Kako bismo riješili zadatak ako bi memoriju trebalo spojiti na adresu \$A800?

2. Programirajući ulazno-izlazni međusklop ima četiri osmobarbitna naslovljiva registra (R0-R3). Uz pretpostavku da međusklop ima priključke RS0*, RS1*, E, E*, D0-D7, R/W* i ϕ , nacrtajte shemu priključenja na 16-bitnu adresnu sabirnicu te 8-bitnu sabirnicu podataka, tako da se međusklop javlja na početnoj adresi \$8008. Koristiti potpuno dekodiranje adrese, te adresni dekodirer izvesti diskretnim logičkim sklopovima ekvivalencije (EKS-NILI) i konjunkcije (I).

Prikaz veličine adresnog prostora za Intelovu porodicu procesora:

- Intel 8080   Adresna sabirnica: A0 – A15
64 K memorijskih lokacija
256 I/O lokacija
- Intel 8086   Adresna sabirnica: A0 – A19
1M memorijskih lokacija
64 K I/O lokacija
- Intel 286, 386 SX   A0 – A23
16 M memorijskih lokacija
64 K I/O lokacija

Prikaz veličine adresnog prostora za Intelovu porodicu procesora (nastavak):

- Intel 386 DX, 486, Pentium I:
A0 – A31
4G memorijskih lokacija
- Pentium II, III, ... A0 – A35 (PAE)
64G memorijskih lokacija
- AMD Opteron,
Intel Nehalem,
Intel Itanium A0 – A63 (2^{64} bajtova)

Što se zbilo nakon ENIAC-a i IAS-a?

1. generacija računala (elektronske cijevi): 1945-1955
ENIAC (1946), UNIVAC(1951), IBM 704 (1954)
2. generacija (diskretni tranzistori): 1950 - 1960
CDC 1604 (1960)
3. generacija (miniračunala, LSI, TTL 7400): 1960-1970
IBM 360 (1964), DEC PDP 8 (1965), VAX 11/780 (1977)
4. generacija (mikroračunala): 1970 –
  - integrirana upravljačka i aritmetička jedinica
  - u početku: jeftina, manje moćna varijanta
  - vrlo brzo jedini izbor uslijed:
    - jeftinijeg proizvodnog ciklusa
    - velikih potencijala za povećanje performanse